

УДК 81'367:811.133.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-25>**Ольга МІТЕНКО,***orcid.org/0000-0002-2913-7962*

доктор філософії,

доцент кафедри романо-германських мов

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Національної академії Служби безпеки України

(Київ, Україна) *mitenkoolya@ukr.net*

ХАРАКТЕРИСТИКА МІСЦЯ ЧЛЕНІВ ФРАНЦУЗЬКОГО РЕЧЕННЯ У СКЛАДІ ТЕМИ

Стаття присвячена розгляду засобів вираження теми висловлювання, анафоричних зв'язків зокрема, розташування членів речення у групі теми та відповідних лексичних маркерів, характерних для цієї групи. Матеріалом дослідження послуговували франкомовні газетні тексти, взяті з періодичних видань *Le Figaro*, *Le Monde*. Автором розглянуто зміну порядку слів як одного із найефективніших засобів реалізації актуального членування. Відтак, окреслено основні характеристики порядку слів у французькому реченні, серед яких виділяємо: прогресивність та сталість. Автором також детально опрацьовано групу теми. Засобами тема-рематичних зв'язків виступають лексичні (детермінативи, артиклі, частки, повтори) та синтаксичні (порядок слів). Їх використання є взаємопов'язаним та функціонує нерозривно. Детально описано наступні члени речення у складі теми висловлювання: підмет (граматичне членування співпадає із комунікативним; використання означених артиклів, присвійних та вказівних прикметників); прямий додаток (прямий додаток-займенник завжди є елементом теми; реприза та антиципація часто супроводжують прямий додаток у складі теми), непрямий додаток (позначає особу чи предмет, відомі з контексту, супроводжується займенником, означеним артиклем, присвійним чи вказівним прикметником); обставина (місця та часу) (легко змінює місце у реченні), присудок (рідкі випадки абсолютної інверсії). Члени речення, що відносяться до групи теми, розташовуються на початку речення, оскільки несуть вже відому інформацію. До лексичних маркерів групи теми відносимо означений артикль, вказівні та присвійні займенники та прикметники. Важливим засобом вираження теми є анафоричні зв'язки (синоніми, контекстуальні синоніми, повтори, особові та вказівні займенники). Фактично будь-який член у французькому реченні може входити до групи теми.

Ключові слова: актуальне членування речення, порядок слів, тема, рема, підмет, присудок, прямий додаток, непрямий додаток, обставина (місця та часу).

Olha MITENKO,*orcid.org/0000-0002-2913-7962*

PhD,

Assistant Professor at the Department of Romano-Germanic Languages

Educational and Scientific Humanitarian Institute of National Academy of Security Service of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) *mitenkoolya@ukr.net*

CHARACTERISTICS OF THE PLACE OF THE MEMBERS OF THE FRENCH SENTENCE WITHIN THE SUBJECT

The article is devoted to the consideration of the means of expressing the topic of the statement, anaphoric connections in particular, the location of the sentence members in the topic group and the corresponding lexical markers characteristic of this group. French-language newspaper texts taken from the periodicals *Le Figaro* and *Le Monde* served as research material. The author considered changing the order of words as one of the most effective means of implementing topical membership. Therefore, the main characteristics of the order of words in a French sentence are outlined, among which we highlight: progressiveness and constancy. The author has also developed a group of topics in detail. Lexical (determinatives, articles, particles, repetitions) and syntactic (word order) are the means of theme-rhematic connections. Their use is interconnected and functions inseparably. The following members of the sentence as part of the subject of the statement are described in detail: subject (grammatical division coincides with communicative; use of definite articles, possessive and indicative adjectives); direct object (the direct object-pronoun is always an element of the theme; repetition and anticipation often accompany the direct object as part of the theme), indirect object (denotes a person or object known from the context, accompanied by a pronoun, definite article, possessive or indicative adjective); circumstance (of place and time) (easily changes place in the sentence), predicate (rare cases of absolute inversion). Clause members belonging to the topic group are placed at the beginning of the sentence because they carry already known information. The lexical

markers of the topic group include the definite article, demonstrative and possessive pronouns and adjectives. Anaphoric connections (synonyms, contextual synonyms, repetitions, personal and demonstrative pronouns) are an important means of expressing the topic. In fact, any article in a French sentence can be part of a subject group.

Key words: *relevant sentence structure, word order, theme, rheme, subject, predicate, direct object, indirect object, circumstance (place and time).*

Постановка проблеми. Актуальне членування речення виконує важливу інформативну функцію та допомагає досягти комунікативної мети висловлювання. Зазначений феномен, безсумнівно, потребує детального вивчення, особливо в контексті зіставного аналізу української та французької мов. Заявлена проблематика актуальна не лише для лінгвістів-теоретиків, а й для практиків, перекладачів зокрема, адже врахування законів актуального членування допоможе краще зрозуміти мету повідомлення та адекватно донести її мовою перекладу.

Аналіз досліджень. Родоначальником вчення про актуальне членування речення вважають французького лінгвіста Анрі Вейля. Явище актуального членування речення досліджували такі мовознавці: К. Крушельницька, А. Загнітко, Т. Ніколаєва, І. Ковтунова, О. Йокояма, Н. Валгіна, Ю. Бурмистрович та інші [1].

Виклад основного матеріалу. До основних засобів тема-рематичних зв'язків відносять лексичні (детермінативи, артиклі, частки, повтори) та синтаксичні (порядок слів). Використання цих засобів є взаємообумовленим, а отже, вивчати їх доцільно у нерозривному зв'язку. Як відомо, одним із найбільш дієвих засобів вираження комунікативного членування є зміна порядку слів.

Розташування членів речення у тій чи іншій послідовності має конкретне функціональне значення, яке залежить від особливостей синтаксичної побудови тієї чи іншої мови. Характерною особливістю синтаксису французької мови є наявність прямого та фіксованого порядку слів. Ш. Баллі характеризує порядок слів у французькому реченні як «прогресивний». Під «прогресивним» розуміємо порядок слів від головного члена словосполучення до підрядного. Французькій мові, в цілому, притаманна тенденція до прогресивного порядку слів і до обмеженої дистакції [2].

Для того, щоб продемонструвати засоби вираження теми у французьких газетних статтях, ми пропонуємо розглянути розташування членів речення у групі теми та відповідні лексичні маркери, характерні для групи теми.

Підмет. У тих випадках, коли підмет входить до складу теми повідомлення, він розташовується на початку речення, тобто займає належну йому, відповідно до норми прямого порядку слів, синтаксичну позицію. У такому випадку граматичне

членування співпадає із комунікативним, речення експресивно нейтральне та надає тексту описового характеру:

La coopération franco-allemande contre le terrorisme favorise la compréhension réciproque. Elle s'inscrit dans des accords bilatéraux, comme celui signé le 8 avril 1987 par Charles Pasqua avec son homologue allemand (Le Figaro).

У наведеному прикладі автор використав анафору: замінив іменник з означеним артиклем на особовий займенник. Маркерами, що вказують на належність підмета до групи теми, слугують означений артикль іменника, присвійний та вказівний прикметники (однак, лише в анафоричному використанні).

Означений артикль в індивідуалізуючій функції пов'язує іменник із мовленнєвою ситуацією, перетворює його у відправну точку повідомлення, роблячи його «відомим» (якщо не обом учасникам, то, принаймні, автору), виключаючи, відповідно, можливість його входження до групи теми:

La secousse a été ressentie à Tokyo. Le séisme intervient après un tremblement de terre qui a fait 31 morts et plus de 2500 blessés dans la région de Niigata samedi (Le Monde).

Як бачимо з наведених вище речень, підмет входить до групи теми та іменник супроводжується означеним артиклем в індивідуалізуючій функції. У другому реченні тема повторюється, однак, автор з метою уникнення повтору використав синонім: *la secousse – le séisme*.

Функцію індивідуалізації виконують також присвійні та вказівні прикметники, які також вказують на належність іменника до теми висловлювання:

Sans explications, cet informaticien de 33 ans est détenu une semaine et, après un interrogatoire serré sur les liens présumés avec Al-Qaeda – qu'il nie – est déporté, malgré ses protestations, vers la Jordanie, puis la Syrie (Le Monde).

Маркерами підмета-теми також слугують особові, вказівні, та присвійні займенники. Вони не можуть входити до складу теми, оскільки позбавлені денотативної функції та не мають конкретного змісту поза контекстом чи мовною ситуацією, а залежать від попереднього контексту.

A l'Élysée et à Matignon, on s'oriente aujourd'hui vers la rédaction d'un projet de loi constitutionnelle. Celui-ci serait, comme c'est la règle dans ce cas,

«présenté, au nom du Président de la République, par le premier ministre» (*Le Monde*).

У подібних випадках значення займенника може бути розкрито лише з попереднього контексту, відповідно, він несе в собі вже відому раніше інформацію. У наведеному прикладі автор використав анафору: замінив іменник вказівним займенником.

Група теми не обов'язково обмежується одним лише підметом. Він зберігає за собою функцію центрального елемента теми, а додатки та обставини утворюють «ситуативний елемент». Останній, виражений обставиною, як правило, починає речення, адже він виконує ще одну функцію – слугує засобом зв'язку з попереднім реченням у рамках надфразової єдності.

En Californie, la pluie et le brouillard semblent pouvoir porter un répit aux pompiers qui luttent contre les incendies (*Francopresse*).

Ситуативний елемент може також завершувати групу теми. Виражаючи в такому положенні обставину, він, в той же час, відноситься до підмета в значенні, наближеному до означення:

L'attentat commis le 11 décembre 2006 à Alger, dans la région de Bouchaoui, contre un bus transportant les employés d'une entreprise pétrolière algéro-américaine, avait également été filmé et mis en ligne sur un site islamiste sous le titre «La conquête de Bouchaoui» (*Le Monde*).

Вибір порядку слів: підмет – обставина – присудок залежить від наміру автора вказати на зв'язок між підметом та обставиною, бажанням зберегти певний ритмічний каданс речення, різним ступенем комунікативної значущості складових елементів теми.

Прямий додаток. Нормативне розташування прямого додатка вираженого іменником – після дієслова. Якщо прямий додаток виражений займенником, його нормативне місце – перед присудком (між підметом та присудком). Прямий додаток-займенник обов'язково є елементом теми: без попереднього контексту не видається можливим зрозумілим, який саме іменник він заміняє.

Mais les espions chinois ne se contentent pas d'incursions dans le domaine technologique ou scientifique. On les voit pointer leur nez dans trois grandes affaires politiques qui affectent les Etats-Unis, la France et le Japon (*Le Parisien*).

Як показав проведений аналіз, прямий додаток-займенник часто зустрічається у лінійній тема-рематичній прогресії та використовується в якості анафори з метою уникнення повторів. У наведеному вище прикладі рема виражена іменником з означеним артиклем та виступає в ролі

підмета. У другому реченні тема (рема попереднього) виражена займенником і вже виступає в ролі прямого додатка.

Прямий додаток-іменник також може входити до складу теми. Це найчастіше спостерігається у тих випадках, коли цей іменник вже зустрічається у попередніх реченнях.

Nicolas Sarkozy a retiré, mardi 13 février, les dispositions sur l'hospitalisation d'office, contenues dans son projet de loi sur la prévention de la délinquance. Ces dispositions ont été contestées lors de la seconde lecture à l'Assemblée nationale (*Le Monde*).

У цьому прикладі автор використав повтор, однак у першому реченні рема виконує функцію прямого додатка, а в другому – виступає у ролі підмета.

Найчастіше роль прямого додатка як елемента теми підкреслюється прийомом сегментації речення. Додаток-тема виноситься на початок, а потім дублюється займенником:

Toutes ces questions, Arar a promis qu'il les poserait aux juges canadiens et américains, qu'il veut saisir pour enfin connaître la vérité.

Mais au moins cet épisode, il aura eu le mérite de faire tomber la confiance aveugle que les Israéliens et les gouvernements étrangers accordaient au Mossad (*Le Monde*).

Таке винесення додатка на перше місце та його наступне повторення займенником називається репрізою.

Можлива й інша конструкція – антиципація, яка також має на меті виділити тему. В такому випадку прямий додаток спочатку повторюється займенником, за яким слідує безпосередньо додаток:

Il est libre, Boudin!

Comme il semble loin, le temps où la Maison Blanche faisait et défaisait les gouvernements dans son arrière-cour (*Le Monde*).

Обидві структури – репріза та антиципація – слугують для виділення теми, однак мають різне стилістичне забарвлення. Перша має характер експресивно нейтральний. Друга є виразно емоційною та передбачає сильний наголос на іменнику.

Непрямий додаток. Нормативне положення непрямого додатка – після дієслова чи після прямого додатка, якщо він наявний у реченні. Однак, досить часто непрямий додаток можна пробачити на першому місці в реченні, іноді перед прямим додатком. Непрямий додаток прагне зайняти початкове положення – положення теми – якщо він позначає особу чи предмет, відомі з контексту, пов'язані з ситуацією мовлення, які не являють собою нічого нового, несподіваного.

Pour aller d'Europe en Chine, mettons qu'il faille vingt-cinq jours et 625 tonnes de fioul par la RNE, contre trente-cinq jours et 875 tonnes de fioul par le canal de Suez. Entre 2004 et 2011, la tonne de fioul est passée de 200 à 700 dollars. Avec dix jours de navigation gagnés, l'économie sur le fioul est de 175 000 dollars, sans parler des salaires (Le Monde).

Непрямий додаток, входячи до складу теми, виконує одночасно функцію сполучної ланки між компонентами надфразової єдності.

Віднесеність непрямого додатка до групи теми, зазвичай, підтверджується наявністю у реченні займенника, означеного артикля, присвійних чи вказівних прикметників.

Monsieur La Roche était chargé d'interroger les hommes. Chez le commissaire, les soupçonnés ont commencé de raconter les détails (Le Monde).

Автор використав контекстуальний синонім, замінивши ім'я особи назвою її професії з означеним артиклем. Відтак, ще одним типом анафори є використання контекстуального синоніму.

Непрямий додаток на початку речення може входити до складу теми поряд з іншими членами речення чи бути єдиним її елементом.

Ils se sont battus contre les gouvernements et les hommes que le monde, aujourd'hui, regarde avec dédain. Avec eux se dégage maintenant le visage de la véritable France (Le Monde).

Входячи до групи теми, непрямий додаток часто розташовується між підметом та присудком чи між дієсловом та його прямим додатком.

Mossad hérit un grand nombre des éclaireurs légendaires. La liste des exploits de ses agents appartient désormais à l'histoire mondiale des services secrets (Le Figaro).

У наведеному прикладі автор вжив синонім, замінивши «легендарних розвідників» на «агентів».

Непрямий додаток із легкістю розташовується у різних частинах речення, підпадаючи під вимоги як комунікативного членування, так і будучи сполучною ланкою між компонентами надфразової єдності. Тим не менш, непрямий додаток, входячи до складу групи теми, розташовується переважно на початку речення.

Обставина (місця та часу). В окремому реченні з нейтральним стилістичним забарвленням обставина має своє фіксоване місце – після присудка, до якого вона безпосередньо відноситься, чи після додатка, якщо він є у реченні. Деякі дослідники висловлюють думку стосовно того, що обставина у французькому реченні не має чітко визначеного місця. Це твердження базується на тому, що на практиці – як в усному, так і в письмовому мовленні – обставина досить часто

перебуває у дистанктивному положенні по відношенню до присудка. Однак, жодне переміщення обставини чи відрив її від дієслова не відбуваються без достатніх на те причин, просто за бажанням автора. У більшості випадків це відбувається під впливом комунікативного членування та залежить від того, до якої частини повідомлення входить обставина – до теми чи до реми [3].

Обставина часу чи місця, розпочинаючи речення, слугує передусім засобом зв'язку з попереднім реченням чи більш широким контекстом, тому вона входить до складу теми, виконуючи роль її ситуативного елемента:

Attentats racistes, bagarres entre bandes, attaques à main armée : visés lundi par un coup de filet policier; les Clandestini corses mélangeaient les genres. Hier à Paris, six membres présumés du groupuscule bastiais ont été mis en examen par le juge antiterroriste Gilbert Thiel (Le Figaro).

У наведених прикладах ситуативний елемент теми, визначаючи час і місце розгортання події, слугує відправним пунктом повідомлення. Вживання «відносних слів» є характерним для групи теми. До таких слів відносяться вказівники часу (*hier, aujourd'hui, demain, après-demain etc.*), місяця (*non loin, près de etc.*), тобто ці слова вказують на час та місце по відношенню до заданого часу та місця. У такій ролі обставина може, як і непрямий додаток, виступати у зв'язку з іншими елементами теми чи може бути одна:

Dans l'arrière-cour de l'immeuble se situait un dépôt. Dans ce dépôt les terroristes stockaient les explosifs (Le Monde).

Обставина на початку речення є суттєвим виразником групи теми у тих випадках, коли підмет, що входить до групи реми переміщується у сильне, кінцеве положення:

Au cours de la perquisition se trouvait un extincteur bourré d'explosif (Le Figaro).

Характерною для обставини є функція «інтродуктера» теми-підмета. При цьому іменник, який, зазвичай, слідує за обставиною, яка починає речення, супроводжується маркерами теми: означеним артиклем, вказівними та присвійними прикметниками, за виключенням власного імені:

Le 22 juillet, la directrice, qui avait appris que les diplomates de l'ambassade américaine exportait des pièces appartenant au patrimoine national, avait envoyé à l'ambassadeur des Etats Unis en Colombie, William Wood, une note, également transmise au ministère colombien de la culture (Le Monde).

На початку речення обставина може входити до складу теми разом із присудком, тоді як підмет знаходиться у сильній кінцевій позиції.

Присудок. Питання про відношення дієслова до складу теми є досить непростим для вирішення. Дієслово несе в собі велике смислове навантаження, однак може входити до складу теми. Достатньо просто поставити спонтанне запитання до речення, адже воно завжди відноситься до реми, а рема – одна. Тема входить до складу запитання.

Випадки переміщення дієслова на початок речення (абсолютна інверсія) трапляються доволі рідко. Вони, зазвичай, можливі для дієслів пересування та місцеперебування. Таких як *venir, arriver, rester, suivre, se présenter, entrer etc.* Однак, у ході аналізу ми виявили, що будь-яке дієслово може розташовуватися на початку речення, тобто формально зайняти місце теми. Найчастіше це трапляється, коли автор хоче підкреслити зв'язок із попереднім реченням, тобто вказати на належність дієслова до групи теми:

Sous Mao, tout était simple. Coexistaient une gigantesque sécurité publique – le Gongganbu – et un service politique, le service d'enquête du parti communiste (Diaochabu) (Le Monde).

Трапляються також випадки, коли автор опускає безособовий займенник *il* і таким чином намагається наголосити на тому, що дієслово входить до складу теми:

Faut dire que Bourdin, c'est la star de RMC et de BFM-TV (Le Monde).

Ces personnes qui se pressent dans les locaux de l'hôtel de police de la ville depuis le 6 novembre sont de futurs « citoyens-relais ». Leur mission? Signaler à la police les incivilités commises dans leur quartier (Le Monde).

Загалом випадки абсолютної інверсії є досить рідкими, адже винесення дієслова на початок речення суперечить французькій граматичній нормі та є сильним засобом актуального членування.

Отже, можна зробити висновок, що члени речення, які входять до складу групи теми, розташовуються ближче до початку фрази. Лексичними маркерами групи теми є означений артикль, вказівні та присвійні займенники та прикметники. Анафоричні зв'язки є одним з основних засобів вираження теми. Вони можуть виражатися синонімами, контекстуальними синонімами, повторами, особовими та вказівними займенниками. Незважаючи на чіткий та фіксований порядок слів у французькому реченні, будь-який його член може входити до групи теми. Відповідно до свого задуму, автор може змінювати порядок слів, навіть всупереч граматичній нормі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови: синтаксис: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
2. Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. Berne. 1950. 440 p.
3. Blinkenbery A. L'ordre des mots en français moderne. Copénhague. 1928. 247 p.

REFERENCES

1. Zahnitko A. P. (2001) Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: syntaksys [Theoretical grammar of the Ukrainian language: syntax monograph:]: monohrafiia. Donetsk National University, 662. [in Ukrainian]
2. Bally Ch. (1950) Linguistique générale et linguistique française [General linguistics and French linguistics]. Berne. 440 p. [in French]
3. Blinkenbery A. (1928) L'ordre des mots en français moderne [Word order in modern French]. Copénhague. 247 p. [in French]